

EKSKURSION TIL MIDT- OG VESTJYLLAND 22.-23. september 2012

Dansk Dendrologisk Forening afholdt i det tidlige efterår 2012 under tilrettelæggelse af foreningens kasserer Carl Jensen en weekend-ekskursion i den midt- og vestjyske egn, der i gammel tid kaldtes Hardsyssel. Turen rummede fire udflugtsmål, nemlig naturområdet, som er opstået i de nedlagte brunkulslejer ved Søby, en stor privat have ved Ørnhøj, et "glemt" kommunalt arboret i Holstebro og endelig en planteskole ved Tvis.

Ca. 32 deltagere var mødt frem ved skovvæsenets besøgscenter Moselund ved de tidligere **brunkulslejer ved Søby**, hvor skovfoged **Hans Jensen** bød velkommen og indledningsvis redegjorde for de geologiske forhold, der dels havde skabt brunkulsforekomsterne, og dels påvirkede området efter at brydningen var ophørt. For 15-30 millioner år siden havde området været et lavvandet delta for et stort flodsystem fra Sibirien, og i dette delta var aflejret sand, men også lag af organisk materiale, fx træstammer. Det var disse organiske lag, der nu var forvandlet til brunkul, hvor man ganske tydeligt stadig kan erkende den organiske oprindelse, i modsætning til i stenkul, hvor omdannelsen er mere fremskreden. Ved opgravningen af disse lag af brunkul var store mængder af sand fjernet og dynget op i enorme bunker, såkaldte "tipper", men efter gravningen var indstillet i 1970, blev der ikke længere foretaget bortpumpning af vand. Derfor blev disse nu i bunden efterhånden meget vandholdige bjerge af omgravet sand særdeles ustabile, og der har mange gange siden fundet voldsomme og uforudsigelige om-

lejringer sted. Disse kan beskrives ved, at de nedre omgravede sandlag som følge af vandmætningen pludselig mister deres bæreevne og skrider ud i de gamle udgravninger, de overliggende lag styrter ned, store mængder af vand presses som gejsere langt op i luften, og det hele skulle lyde som et tog, der afspores! Hyp-pigheden af disse skred har været noget aftagende de senere år, men de sker stadig fra tid til anden, så færdsel skal fortsat ske med omtanke og forsigtighed (fig. 1).

Det helt særlige ørkenagtige landskab, som opstod i forbindelse med brunkulsgravningen, inspirerede Carl Syrach-Larsen og senere hans medarbejder Georg Schlätzer til at afprøve beplantninger i det sandede, vindomsuste og frostudsatte område. Først tilplantedes 26 ha med rødæl, *Alnus glutinosa*, og hybridasp, *Populus x wettsteinii*, sidstnævnte på grund af sit vidt forgrenede rodnet, og sit løv, der er velegnet som vildtfoder, siden kom hen ved 500 mere eller mindre eksotiske arter til. Det var hovedformålet med vores besøg at afdække, hvilke arter, der stadig var at finde, og i hvilken tilstand, de var. Men det interesserede også Hans Jensen, om vi kunne finde arter, som hidtil havde undgået hans opmærksomhed. Der var i sin tid udarbejdet kortskitser over udplantningerne, men som følge af de mange skred i årenes løb var der sket så mange forandringer af landskabet, at det efter Hans Jensens opfattelse slet ikke var muligt mere at orientere sig ved hjælp af de gamle kortskitser.

Efter den indledende orientering begav vi os fra besøgscenteret i biler de få

Fig. 1. Udsigt ud over et område nær besøgscenteret Moselund, hvor der skete et stort skred i februar 2009. I baggrunden kan skelnes træstammer, som står stærkt skrånende efter skredet. Foto: P. Günther.

Fig. 2. Gruppen i Ørkenarboretet. Små og større eksemplarer af den invasive *Pinus contorta* bemærkes. Foto: P. Günther.

kilometer til **Ørkenarboretet**. På vej derind passerede vi et område med arter af *Pinus*: *P. mugo*, bjergfyr, *P. contorta*, klitfyr og *P. sylvestris*, skovfyr. Helt forsvundet var *P. nigra* var. *nigra*, østrigsk fyr, dens robusthed havde der ellers været store forventninger til, men det var *P. contorta*, der havde vist sig at være den stærkeste, og den var nu temmelig invasiv.

Vi var nu fremme ved selve Ørkenarboretet, og det måtte nok generelt konkluderes, at en væsentlig del af de udplantede arter med tiden var forsvundet. Skovvæsenet havde besluttet at overlade området til sig selv uden nogen synderlig pleje, dog foretog man fra tid til anden rydning af de mange opvoksende *Pinus contorta* (fig. 2).

Et lille metalskilt blev fundet inde i træbevoksningen, det bar navnet "*Elymus giganteus*", en dendrologisk udfordring, da det er et nu forældet navn for græsarten *Leymus racemosus*, denne var selvfølgelig for længst forsvundet.

Fig. 3. *Archostaphylos uva-ursi*, melbærris, udbredt overalt i klodens nordligste egne, men ses sjældent vildtvoksende i Danmark. Foto: P. Günther.

Vi nåede en bakketop benævnt "Haven", her var afprøvet mange arter, nogle plantet i kalket tørvestrøelse, især en række Rosaceae, og en del var stadig at finde: klatreroser, *Aronia* (surbær), paradisæble og nogle røn. Der voksede også enkelte arter af løn, endvidere så vi *Myrica pensylvanica* og *Arctostaphylos uva-ursi*, melbærris (fig. 3). I en del tilfælde var der dog tvivl om de helt nøjagtige artsbetegnelser, også fordi mange planter på grund af de ikke så gunstige vækstbetingelser allerede fremstod ret afløvede.

En lille bevoksning med *Fagus sylvatica*, almindelig bøg, viste, at bøgen klarer sig fint, og bekræfter den efterhånden udbredte erkendelse af, at bøgen også egner sig til plantning i de mere udsatte områder af landet. I et andet område noteredes bl.a. *Picea mariana*, *P. orientalis* og *P. sitchensis*, endvidere *Elaeagnus umbellata* (fig. 4), *Tsuga canadensis* og *Larix laricina*.

I hvert fald en art, som Hans Jensen ikke vidste var at finde, blev opdaget. Det

Fig. 4. Frugter af *Elaeagnus umbellata*, en art af sølvblad som er naturligt voksende i store dele af Asien. Foto: P. Günther.

Fig. 5. Motiv fra Ingrid og Henrik Jensens have. Værtinden ses til højre bag de flotte *Actaea racemosa* (syn. *Cimicifuga racemosa*, sølvlys). Foto: P. Günther.

var nok ikke den mest attråværdige, det var nemlig *Toxicodendron radicans* (syn. *Rhus radicans*), den i det østlige Amerika med rette frygtede "poison ivy", som kan give voldsomme brandsårsagtige udslæt selv ved en ret overfladisk berøring.

For yderligere information om området henvises til Naturstyrelsens pjecer <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Foldere/Historie/Kulsoen.htm> og <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Foldere/Historie/SoebyBrunkulslejer.htm> og ikke mindst til Georg Schlätzers artikel i Dansk Dendrologisk Forenings årsskrift årgang 1970, som kan hentes via <http://www.dendron.dk/aarsskrift/soeg/detaljer.asp?ID=58>

Efter indtagelse af de medbragte madpakker tilbage i besøgscenteret gik turen videre til **Ingrid og Henrik Jensen**, som har en stor have på ca. 3 ha i **Nørhede ved Ørnhøj** (fig. 5). Området har været en øde hedeegn indtil ca. 1850, hvor de første flyt-

tede dertil, Ingrid og Henrik Jensen har haft deres ejendom fra 1976, og anlæggelsen af haven var påbegyndt nogle år efter. Den meget blandede jordbund med ler, sand, grus og al giver muligheder, men også udfordringer, sidstnævnte sørger kronvildtet også for.

I foråret er haven meget præget af løgvækster, men her i september var det selvfølgelig buske og træer, der fik opmærksomheden. I området foran huset voksede bl.a. *Sorbus x thuringiaca* 'Fastigiata', *Hamamelis* 'Arnold Promise' og også *Xanthoceras sorbifolium*, guldhorn, der er en ret stor busk, som sjældent ses. Som bunddække sås den i danske haver stadig ret ukendte *Microbiota decussata*. Den er beslægtet med *Juniperus*, blev opdaget ved Vladivostok i Østsibirien i 1921, og er interessant ved at have en frisk mørkegrøn farve i sommerhalvåret, men i vinterhalvåret bliver den nærmest violetbrun, den er som regel sygdomsfri, og så stikker den ikke.

Fig. 6. *Comptonia peregrina*, bregnepors, i Ingrid og Henrik Jensens have ved Ørnhøj. Foto: P. Günther.

Fig. 7. *Clintonia borealis*, en lille staude, som var meget eftertragtet af deltagerne. Foto: P. Günther.

På den anden side af huset noteredes en række af arter af *Acer*, f.eks. *A. rufinerve*, *A. tschonoskii*, *A. pseudosieboldianum*, *A. heldreichii*, *A. capillipes*, *A. saccharum* med mistelten, *A. manschuricum* og mange flere. Endvidere *Sciadopitys verticillata*, parasoltræ, *Picea amabilis* og *P. abies 'Virgata'*, slangegran. *Euonymus* viste sig på denne tid med flotte farvede frugter, f.eks. *E. oxyphyllus*, *E. sachalinensis* (syn. *E. planipes*) og *E. macropterus*. Med det kolossale antal planter kunne det selv for ejerne indimellem være svært at holde styr på alle de nøjagtige arts- og sortsnavne, men ved foden af de fleste træer lå en sten, under hvilken en navneseddel var gemt.

Den østamerikanske bregnepors *Comptonia peregrina* (fig. 6) blev bemærket, den kan være noget vanskelig at få til at lykkes i kultur, men her blev den dyrket med succes. Vi så også en del *Magnolia*, f.eks. *M. tripetala*, *M. biondii* og *M. sieboldii* subsp. *sinensis*, hvor sidstnævnte efter nogens opfattelse skal regnes for en selvstændig art og ikke blot en underart, og da slet ikke af *M. sieboldii*.

Araliaceae var repræsenteret med *Aralia elata*, *Kalopanax septemlobus* (syn. *K. pictus*, der var også den særlige type *K. septemlobus* f. *maximowiczii* med ekstra dybt indskårne blade), *Eleutherococcus henryi* (syn. *Acanthopanax henryi*) og *Oplopanax horridus*, som er meget tornet på grene, stængler og endog langs nerverne på begge sider af bladene, så den er en af skovarbejderne hadet plante i underskoven i det vestlige Nordamerika.

Et dengang lidt sølle eksemplar af korkelm, *Ulmus minor* (varietetetsbetegnelsen "suberosa" er vist forældet) på et par meter var plantet i 1996, nu var den kommet efter det og blevet et stort eksemplar på ca. 15 meters højde. Men at der trods alt er arter, der ikke rigtig trives i det vestjyske, var en stennød, *Gymnocladus dioica* et eksempel på.

Langs den modsatte side af vejen havde Ingrid og Henrik Jensen mellem to læbælder etableret et langstrakt arboretområde, hvor også en mængde arter var plantet, her skal nævnes *Acer mono*, *Sorbus scopulina* og *Pinus heldreichii*, som

alle stammede fra frø indsamlet ved Troldhede fra udplantninger foretaget af Schlätzer. Endvidere den særegne podningskimære + *Laburnocytisus adamii* (Adams guldragn), *Betula davurica* med flæset bark, *B. humilis*, kobberbirk, *B. utilis* var. *utilis* (førhen *B. albosinensis* var. *septentrionalis*), *Rhamnus imeritina*, *Euonymus cornutus* (syn. *E. quinquecornutus*) og endnu flere arter af *Acer*.

Henrik Jensen opformerede i en lille planteskole, og forærede gavmildt deltagere planter derfra. Det var faktisk ikke en vedplante, men stauden *Clintonia borealis* med nydelige safirblå bær (fig. 7), som var den mest ombejlede, så Henrik Jensen måtte ud i haven og opgrave nogle ekstra, så alle interesserede kunne få et eksemplar med.

Næste morgen mødtes vi på **Skovlund**, en ejendom, der tilhører Holstebro kommune. **Niels Jørgen Holm Petersen** var

vores vært, bistået af sin tidligere chef pensioneret stadsgartner Carl Aage Sørensen, også mangeårigt medlem af Dansk Dendrologisk Forening. Niels Jørgen Holm Petersen var i sin tid leder af et jobskabelsesprojekt startet i 1982 med det formål ud over selve jobtræningen at opbygge et arboret, som kunne danne grundlag for afprøvning og opformering af velegnede arter og sorter til udplantning rundt omkring i kommunen. Desværre blev Niels Jørgen Holm Petersen i 1993 udsat for en meget alvorlig trafikulykke, så han ikke kunne fortsætte sit virke, der blev aldrig ansat en afløser, og hele projektet ophørte. Siden har Niels Jørgen Holm Petersen på helt frivillig basis fortsat med at tilse arboretet, som selv i den kommunale forvaltning er gået næsten helt i glemmebogen. Han fremviste til deltagernes store beundring sine gemte notesbøger, hvor detaljerede optegnelser over alle udplantninger m.m.

Fig. 8. Skovlund, midt i billedet *Halesia carolina*, sneklokketræ (og ikke "*Chionanthus virginicus*", sneflokke-træ). Træets habitus og frugterne (indsat billede) afgjorde sagen. Foto: P. Günther.

var indført med hans smukke sirlige skrift.

Efter vi i skolestuen havde fået en orientering om arboretets historie også belyst med ældre fotografier, gik vi udenfor, hvor et træ mærket "*Chionanthus virginicus*" gav anledning til nogen diskussion. Men habitus som et egentligt træ og især opdagelsen af frugter på en kvist førte til konklusionen, at der var tale om *Halesia carolina*, sneklokketræ, og ikke *Chionanthus virginicus*, sneflokketræ, måske forvekslingen i sin tid var opstået på grund af de næsten identiske danske navne (fig. 8). I samme område stod *Fraxinus longicuspis* (syn. *F. pubinervis*).

Vi passerede et gammelt hønsehus, hvor Niels Jørgen Holm Petersen i sin tid havde stukket og podet, modsat lå det tidligere drivhusområde med mistbænke. Her bemærkedes f.eks. *Corylus sieboldiana*, som er særlig god på sandjord, *Fagus sylvatica* 'Cristata', *Quercus robur* 'Filicifolia', *Q. pontica* og *Mespilus germanica* (fig. 9).

Vi nåede nu selve arboretområdet, som er inddelt geografisk, men således, at arter af samme slægt fra forskellige ver-

densdele står i forlængelse af hinanden. Først en specialsamling af lærk, *Larix laricina* og *L. gmelinii*, hvor der både var podninger og frøplanter fra samme kilde, frøplanterne var de klart bedst udviklede. Vi så arter af birk, *Betula lenta*, *B. nigra* med flot afskallende bark, men træet trivedes ret dårligt (fig. 10), og *B. ermanii*, om end geografisk fejlplaceret, fordi der ikke havde været nogen etiket på moderplanten i arboretet i Hørsholm, hvorfra i øvrigt en stor del af plantematerialet oprindeligt stammede.

En art af sandtorn fra Himalaya *Hippophae salicifolia* blev beundret, hvorfor skulle man nok være kender for helt at forstå, endvidere *Fraxinus ornus* subsp. *ornus* (syn. *F. diversifolia*) og *F. excelsior* 'Aurea', *Ptelea trifoliata*, *Rhamnus davurica* og *R. utilis*, sidstnævnte fyldt med sorte frugter, *Populus wilsonii*, *P. lasiocarpa* og en krydsning mellem disse, samt et stort buskads med *Photinia villosa*, hvor planterne stod med mængder af røde frugter (fig. 11). Nogle deltagere plukkede de flotte frugter fra *Euonymus hamiltonianus* (syn. *E. hians*), tæt derved en noget

Fig. 9. Udseendet af frugten af *Mespilus germanica* giver planten mindre kønne øgenavne. Foto: P. Günther.

Fig. 10. *Betula nigra* med meget groft skallet bark, træet trivedes dog ikke særlig godt på Skovlund. Foto: P. Günther.

Fig. 11. *Photinia villosa* dannede et stort buskads på Skovlund. Frugterne viser tilhørsforholdet til Rosaceae. Foto: P. Günther.

Fig. 12. *Sorbus matsumurana*, får tidligt efterårsfarver. Foto: P. Günther.

voldsom *Tripterygium wilfordii* (syn. *T. regelii*), endvidere *Sorbus matsumurana* allerede i flot efterårsdragt (fig. 12), *Pyrus ussiriensis*, *Padus ssiiori* (syn. *Prunus ssiiori*), som om ikke andet er bemærkelsesværdig p.g.a. stavningen af artsepitetet, og to interessante planter, nemlig + *Crataegomespilus dardarii* og x *Crataemespilus grandiflora*, førstnævnte er en podningskimære mellem tjørn og mispel, den anden er en egentlig hybrid mellem de samme to slægter.

Sluttelig så vi en bevoksning af *Picea sitchensis*, sitkagran, hvoraf nogle eksemplarer var særligt selekterede, såkaldte rameter, samt et område med frøplanter af frit pollinerede birk, hvor faderen altså var usikker eller helt ukendt.

Derefter fortsatte vi til **Lønbæk Planteskole** i Morre ved Tvis, hvor ejeren **Anne Marie Lund Pedersen** stod parat til at vise os rundt. Der havde været lidt travlhed dagen før med at redde sartere nyindkøbte småplanter ind, for den netop forgangne nat havde bragt efterårets første frost.

Vi bevægede os ind i haven, hvis anlæggelse var påbegyndt i 1989, så mange af planterne var endnu i beherskede størrelser, og der foretoges løbende omflytninger for at bevare haven harmonisk. Mange af planterne stammede fra andre plantesamlere, f.eks. fra Henrik Jensen, som vi besøgte dagen før, men også fra bl.a. Arne Vagn Jakobsen i Glamsbjerg, og den hollandske planteskole Arborealis ved Micha Wieland. Den gennemgående idé var at afprøve arter og sorter for at kunne afdække, hvilke der var i stand til at klare sig i Vestjylland, og derfor kunne opformeres med henblik på salg i planteskolen.

Der noteredes *Dipelta floribunda*, *Liriodendron chinense* podet på *L. tulipifera*, *Comptonia peregrina*, der her lige som hos Henrik Jensen tilsyneladende klarede sig fint, diverse arter og typer af *Euonymus*, endvidere *Glycyrrhiza glabra*, lakridsrod, som nærmest er en staude, samt *Eriolobus trilobatus* (syn. *Malus trilobatus*), en busk fra det østlige middelhavsområde, som botanisk befinder sig midt mellem *Ma-*

lus, *Crataegus* og *Sorbus*. En platan med brogede blade var åbenbart helt unik, for Anne Marie Lund Pedersen havde nemlig siden igen efterspurgt den hos den oprindelige leverandør, der havde gået alle sine mange rækker igennem uden at finde endnu et eksemplar. Endvidere *Helwingia chinensis*, som er speciel ved at blomsterne sidder midt på bladene, den er dioecisk, så bær kræver både han- og hunplanter, *x Chitalpa tashkentensis*, et eksemplar af *Staphylea colchica*, som havde enkelte hvidbrogede blade, og *Cercis canadensis* 'Pendula', den eneste sort af judastræet, som kunne klare sig på stedet.

Efter en pause med grillpølser, øl, vand, kaffe og kage, fortsatte haveomvisningen, hvor vi så *Crataegus monogyna* 'Pteridifolia', der blev helt vinrød om efteråret, Anne Marie Lund Pedersen kaldte den persilletjørn, *Rubus* 'Bedenden', som får store blomster, men hverken rods kud, torne eller frugter, perikon-sorterne *Hypericum* 'Red Lion' og *H.* 'Beauty' med henholdsvis røde og rosa

blomster, men som ikke sår sig overalt, og så to arter, der var lige på grænsen til at kunne klare sig, nemlig *Liquidambar styraciflua* og *Gleditsia triacanthos* 'Sunburst'. Sidstnævnte er nok den kendteste sort af tretorn, den har gult løv til i hvert fald langt ud på sommeren og er som de fleste selekterede former uden de ellers for slægten så karakteristiske, men ofte drabelige torne.

Der var mange arter af *Viburnum*, særlig beundredes sorten 'Cascade', der var fuld af bær. Skaderne tog agern fra *Quercus pontica*, det gjorde egentlig ikke så meget, Anne Marie Lund Pedersen kunne såmænd sagtens få agern til at spire, men uvist af hvilken årsag døde frøplanterne altid når de var blevet blyantsstore. Vi så den hængende form af hjertetræet *Cercidiphyllum japonicum* 'Pendula', den sjældne og i Leguminosae monotypiske *Petteria ramentacea*, dalmatisk guldregn, som kun findes i et lille område i Montenegro og Albanien, en selekteret krydsning mellem den euro-

Fig. 13. Anne Marie Lund Pedersen (t.v.) fortæller om *Staphylea pinnata* med de interessante frugter (indsat billede). Foto: P. Günther.

Fig. 14. *Cladrastis kentukea* (syn. *Cladrastis lutea*), art i Leguminosae, får store hvide hængende blomsterklaser i forsommeren og smørgule høstfarver. Foto: P. Günther.

pæiske og amerikanske parykbusk *Cotinus coggygria* x *obovatus* 'Grace', og *Hep-tacodium miconioides* med messingfarvet bark. De interessante frugter på *Staphylea pinnata*, blærenød, havde vi også fornøjelsen at studere (fig. 13).

Et pænt stort eksemplar af *Cladrastis kentukea* (syn. *C. lutea*, fig. 14) var truet af honningsvamp, som Anne Marie Lund Pedersen forsøgte at bekæmpe ved at drysse med blåsten, endvidere sås *Catalpa speciosa* 'Pulverilanta' med hvidmele-rede blade, som nok snarere må betegnes som specielle end egentlig kønne. Vi så *Frangula purshiana* og *Rhamnus imeritina*, disse hører til de lidt større groende arter af tørstetræ (korsved), endvidere *Dipter-onia sinensis*, arter af *Weigela* samt *Neillia affinis* og *N. thibetica* som har karminrøde henholdsvis grønne blomster, de enkelte arter i *Neillia*-slægten er ofte vanskelige at skelne fra hinanden.

Et tilstødende område benævntes "Eriks Have", der var planter, som stammede fra Erik Kristensens planteskole i Lønå ved Give, og som efter hans pludselige død i 2005 var overført hertil. Vi bemærkede bl.a. *Acer griseum*, men ikke med den ellers for arten sædvanlige attraktive afskallende bark, *Caragana jubata*, mankeærtetræ, som er en lille meget særpræget busk, *Hamamelis vernalis*, x *Mahoberberis neubertii*, *Sorbus carmesina* samt en *Pterocarya*, vingevalnød, som det vist ikke lykkedes at artsbestemme.

Derefter viste Anne Marie Lund Pedersen en sø, der var udgravet, for at okker fra den lokale bæk kunne udfældes her og ikke blive ledt videre til Storåen til skade i første række for fiskene, men i anden række for lystfiskerne. Søen var ved at være fyldt med okker, som derfor snart måtte oppumpes til et depot på en nærliggende mark.

Skønt tidsplanen for længst var skredet med flere timer benyttede en del af deltagerne lejligheden til at besøge planteskolearealet, og nogle fik sig da også spændende ting med sig hjem til haven. Der henvises til hjemmesiden www.loenbaek.dk, men kun en lille del af det store udvalg af de tilbudte sjældenheder er medtaget dér.

Det overraskede vist de fleste deltagere, at der havde været så meget at se på turens fire udflugtsmål, og på vegne af deltagerne takkede Dansk Dendrologisk Forenings formand Niels Juhl Bundgaard Jensen turarrangøren Carl Jensen for en meget veltilrettelagt og udbytterig eks-kursion i det midt- og vestjyske.

Tak til Peter Günther for at stille sit billedmateriale til rådighed for dette referat.

Peter Hoffmann